

vunan araştırmacılarından M. Longworth Dames bu dilin bir İran lehçesinden çıkmış olabileceğini düşünmektedir (İA, IV, 137). Peştuca'nın kökeniyle ilgili diğer bir iddia da Ernest Trumpp'un *Grammar* (London-Tübingen 1873) adlı eserinde ileri sürdüğü, Hint-Ârî dillerinin Hint koluna mensup Sanskritçe'den türemiş olduğu tezidir. Ancak o yıllarda Hint alt kıtasında konuşulan dillerin hemen tamamını Sanskritçe'ye bağlama yönündeki eğilimin bir sonucu kabul edilebilecek olan bu iddia birçok araştırmacı tarafından reddedilmiştir. Dilin kökeniyle ilgili bir diğer görüş Longworth Dames'in de kabul ettiği, 1882'de Henry'nin Peştuca'nın Hint-Ârî dillerinin Ârî (İran) koluna mensup olduğu, fakat bünyesine Hint dillerinden birçok sentaks ve morfoloji özellikleri aldığı tezidir. Buna göre Peştuca, dillerin büyük bir kısmı tarafından Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-Ârî grubunun Doğu İran dilleri alt grubuna dahil edilmektedir (Abdürrahîm Behrûziyân, s. 209). Ancak aynı gruba mensup Fars ve Beluç dillerinde eril ve dişil ayrımı yokken bu ayrıma Peştuca'da yoğun biçimde rastlanması dikkate alındığında kesin bir şey söylemek yine de pek mümkün görünmemektedir.

Peştuca iki ana gruba ayrılmaktadır: Yûsufzaî denilen kuzey lehçesi ve Hatak (Kandehârî) denilen güney lehçesi. Bunlardan j ve ş'yi bilinen ses değerleriyle ifade eden lehçeye Hatak, g, c, z ve kh ile ifade eden lehçeye ise Yûsufzaî denilmektedir. Bu fark dilin adlandırılmasında da belirleyici olmakta ve dile Hatak lehçesini konuşanlar "Peştû", Yûsufzaî lehçesini konuşanlar "Pehtû" adını vermektedir. Bu tasnifin dışında Peştuca'yı Güneybatı (Kandehar-Afganistan), Kuzeybatı (Koyta-Pakistan), Kuzeydoğu (Paktiya-Afganistan) ve Kuzeydoğu (Celâlâbâd-Afganistan) lehçelerine ayıran sınıflandırmalar da bulunmaktadır.

Peştu dilinde İran dil grubu ile Hint-Ârî ve Dravid dillerinde bulunmayan bazı sesler yer almaktadır. Bu dil için ilk olarak çivi yazısı, ardından Fenike yazısından türetilen bir alfabe kullanılmıştır. Bugünkü Arap alfabesi kaynaklı yazının Gazneli Sultan Mahmud'un Kadî Seyfullah, Meymendî ya da Şeyh Ebû'l-Feth adlı bir veziri tarafından Arapça ve Farsça sesler dışında Hint-Ârî dillere ait seslerle Peştuca'ya ait özel sesler için harfler ilâve edilerek oluşturulduğu söylenmektedir (Seyyid Envârûlhak, *Târîh-i Edebiyyât*, XIII, 24). Bu alfabede kırk bir harf bulunmaktadır. Bunlardan Peştuca'ya ait dört ses dışında kalanlar diğer bölge dilleriyle ortaktır. Peştu dilinde yazılmış çok sayıda edebî ve dinî kitap

vardır. Hukârendû-yi Gûrî, Peştu edebiyatında kaside söyleyen ilk şairdir. Peştu edebiyatının en önemli eserleri Ahmed Derveze'nin *Maḥzen-i Peştû* ve *Maḥzen-i İslâm* adlı eserleriyle Efdal Han Hatak'ın *Târîh-i Muraşsa'* adlı kitabıdır. Peştular'ın millî şairi ve kumandanı Hûşhâl Han Hatak'ın 16.000 beyitten ibaret *Dîvân*'ı Peştuca ve Farsça şiirlerini içerir, *Faḫl-nâme* ve *Bâznâme* ise Peştuca'dır. Peştuca'da Farsça ve Beluçça gibi İran dillerinde bulunmayan, ancak Urduca, Hindustânî ve Pencâbî gibi Hint dillerinde yer alan çeşitli özellikler ihtiva etmektedir. Söz konusu dillerle olan benzerliklerin yanı sıra Peştuca'da tamamen kendine has bazı özellikler de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Envârûlhak, "Peştû Zebân", *Târîh-i Edebiyyât-ı Müselmânân-ı Pâkistân u Hind*, Lahor 1971, XIII, 19-31; a.mlf., "Peştû", *İDMİ*, V, 614-637; Meymen Abdülmecid Sindhi, *Lisâniyyât-ı Pâkistân*, İslâmâbâd 1992, s. 391-404; Abdürrahîm Behrûziyân, "Peştû: Zebân", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsi* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., III, 209-226; M. R. Rahmân – Şânk Han, *Peştû-Urdû Bol-çâl*, Karaçi, ts., s. 5-6; Muhammed Afzâl Rızâ – Mahdûm Sâbirî, *Peştû-Urdû Bol-çâl*, Lahor, ts., s. 7-15; M. Longworth Dames, "Efganistan", *İA*, IV, 136-137, 144-145; G. Morgenstierne, "Afghân", *ELP* (İng.), I, 220-221.

HALİL TOKER

PÉTIS de la CROIX, François (1653-1713)

Fransız şarkiyatçısı.

1653 yılında Paris'te doğdu. Babası kralın Türk ve Arap dillerinde tercüman kâtibi idi. Küçük yaşta Doğu dillerini öğrenmeye başladı. Ünlü Maliye bakanı Colbert'in, 18 Kasım 1669 tarihli bir belgeyle İstanbul ve İzmir'e her üç yılda bir dil öğrenmek üzere gönderilmesini istediği altı gençten biri olarak 19 Kasım 1670'te Halep'e gitti. Bir taraftan Arapça ve Türkçe dersleri almaya başladı, diğer taraftan Colbert'in vermiş olduğu görevi yerine getirerek altın, gümüş, bronz madalyonlarla kralın kütüphanesi için çeşitli kitaplar satın aldı. Ardından İran'a geçti; burada da Farsça öğrendi. *Şâhnâme* ve *Meşnevî* dersleri aldı. 1676'da İstanbul'a geldi. Burada dil, yazı ve müzik hocaları tuttu; sülûs ve divanî hatlarını öğrendi; âlimlerin meclislerine devam etti. Elçi Nointel için çok sayıda risâleyi Fransızca'ya çevirdi. İstanbul'da kendine birçok dost edindi. Sadrazamın damadı Mehmed Paşa, kaptan-ı deryâ ve ordu kumandanı Kaplan Paşa, iki defa huzuruna çıktığı Köprülüzâde Fâzıl Ahmed

Paşa bunlar arasındadır. Yeni elçi Guilleragues'ın gelmesiyle 1681'de ülkesine döndü. Ertesi yıl Deniz kuvvetlerinde Şark dilleri tercüman-kâtibi oldu. Bu görev ona yeni seyahatlere çıkma imkânı sağladı. Aynı yıl Kral XIV. Louis kendisini Fas'a Mevlây İsmâil'in yanına giden Fransız elçisinin kâtipiliğine tayin etti. 1684'te Cezayir'e gönderilen Fransız kuvvetlerine tercümanlık yaptı, tatmin edici bir barış antlaşmasının sağlanmasına katkıda bulundu. Antlaşma metnini Türkçe'ye çevirdi ve divan toplantısında okudu. 1685'te Cezayir elçisi Hacı Câfer Ağa'ya Fransa'ya seyahati sırasında eşlik etti ve kralın yanında ona tercümanlık yaptı. 1685-1687 yıllarında Tunis, Trablus ve Fas ile yapılan görüşmeleri yönetti. Daha sonra Paris'e döndü. 1692'de XIV. Louis onu önce Kraliyet Koleji'nde Arapça ve Türkçe hocalığına, 1695'te de babasının ölümüyle boşalan kralın Şark dilleri tercüman-kâtipiliğine tayin etti. 1710'da babasının *Histoire du grand Genghizcan premier empereur des anciens mogols et tartares* adlı eserini ilâvelerle yayımladı. 4 Aralık 1713'te Paris'te öldü ve St. Sulpice Kilisesi'ne gömüldü. François Pétis de la Croix, üç Doğu dilinden başka Kiptçe, Ermenice ve Süryânice de biliyordu. Ermenice-Latince bir sözlük hazırlamıştır.

Eserleri. 1. *L'histoire de la sultane de Perse et des vizirs, contes turcs composés en langue turque et traduits en français* (Paris 1707). Kitabın önsözünde eserin Sultan II. Murad'ın hocası Şeyhzâde tarafından talebesini eğlendirirken bilgilendirmek amacıyla yazıldığı ve Türkçe aslından tercüme edildiği belirtilir. 2. *Les mille et un jours, contes persans* (I-V, Paris 1710-1712). Pétis'nin önsözde belirttiğine göre İran'da tanınmış olduğu Derviş Muhlis bazı Hint hikâyelerini Farsça'ya tercüme etmeyi planlamış ve bunları masala çevirerek *Hezâr-yek Rûz* diye adlandırmış, yazma nüshasını da Pétis de la Croix'ya vermişti. Pétis'nin eseri bu yazmadan yapılan bir çeviridir. Ancak *Hezâr-yek Rûz*'un kaynağı tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Hammer, Farsça ve Arapça hiçbir yazması bulunmayan bu eserin Türkçe çevirisi olarak *el-Ferec ba'de's-şidde* adını taşıyan dört eser olduğunu, bir kısmının buradan alınıp kalanının Pétis de la Croix tarafından uydurulduğunu ileri sürmüştür. Loiseleur-Deslongchamps da İranlı dervişin Pétis'ye verdiği el yazmasının bugüne kadar bulunamamış olmasına dikkat çekmekte, ayrıca Pétis'nin, günlüğünde Derviş Muhlis'ten bahsetmesine rağmen

men *Hezâr-yek Rûz*'dan söz etmemesini manidar bulmaktadır. Ünlü kitap koleksiyoncusu James de Rothschild'ın kütüphanesinin matbu katalogunda ise bu masalların uydurma olduğu kesin biçimde söylenmekte, Arap ve İran edebiyatında "Binbir Gündüz Masalları" diye bir şey bulunmadığı, Pétis de la Croix'nın o tarihlerde büyük ilgi gören *Binbir Gece Masalları*'nın bir benzerini ortaya koymak için bu ismi kullandığı, masalların çeşitli yazarlardan derlendiği, muhtemelen bir bölümünün de kendi muhayyilesinin ürünü olduğu kaydedilmektedir. Bu görüş günümüzde genellikle kabul edilmekte, Pétis'in Binbir Gündüz'ü "edebî yaratıcılık, çeviri, adaptasyon ve uydurmaya karışımı bir eser" olarak değerlendirilmektedir. Kitap *Elf nehâr ve'n-nehâr* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (trc. Mustafa Hâim v.dğr., İstanbul 1290). 3. *Histoire de Timur-Bec, connu sous le nom de Tamerlan* (Paris 1722). Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafernâme-i Timûrî*'sinin Fransızca çevirisidir. Aslına sadık kalınarak yapılan bu çeviri Pétis de la Croix'nın en mükemmel eseri olarak kabul edilmektedir. Yazmasını İran'da iken satın aldığı kitabı Colbert'in emriyle 1681'de tercüme etmeye başlamış, ancak onun ölümünden sonra 1683'te bitirebilmiş ve eser çok sonra oğlu tarafından yayımlanmıştır.

Bunlardan başka Halep'te iken Fransızca'ya çevirdiği 1673 kapitülasyonunun metni 1675'te Marsilya'da basılmış, 1684'te Sieur de la Croix'nın hâtıraları arasında da yayımlanmıştır (Paris 1684, s. 403-428). Doğu'da geçirdiği on yılın hikâyesini anlattığı günlüğü, Louis Langlès tarafından 1810'da Dürri Ahmed Efendi'nin *Sefâret-nâme*'sinin sonuna eklenmiştir. François Pétis de la Croix'nın yayımlanmamış eserleri matbu eserlerinden daha fazladır. Vâkîdî'nin *Fütûhu's-Şâm*'ını, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Tenkûh-i Tevârih-i Mülûk*'ünü, Seydi Ali Reis'in *Mir'âtü'l-me-mâlik*'ini, 1694-1705 yılları arasında Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'unu (*Bibliothèque orientale* adıyla) Fransızca'ya çevirmiştir. Yazma halindeki diğer çalışmalarının ayrıntılı dökümü *Mémoire de l'Abbé Goujet sur le Collège Royal*'dedir (III, 312). Pétis de la Croix ile Le Sieur de la Croix'nın bazı eserleri çeşitli kaynaklarda ve kütüphane verilerinde birbirine karıştırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

S. de la Croix, *Mémoires du sieur de la Croix, cy devant secrétaire de l'Ambassade de Constantinople*, Paris 1684, s. 403-428; L. Langlès, *Relation de Dourry Efendi suivie de l'extrait du*

Journal du Sieur Pétis, Paris 1810; V. Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes et relatifs aux arabes*, Paris 1894, IV, 124; N. Iorga, *Les voyageurs français dans l'orient européen*, Paris 1928, s. 83; Larousse du XX. siècle, Paris 1932, V, 511; Babinger (Üçok), s. 26, 219, 254; Franz Hahn, *François Pétis de la Croix et ses Mille et un jours*, Amsterdam 2002; P. Sebag, "Sur deux orientalistes français du XVIIe siècle : F. Petis de la Croix et le Sieur de la Croix", *Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée*, sy. 25, Aix-en-Provence 1978, s. 89-117; Yahya Erdem, "Üç Nesil Türkolog: Pétis de la Croix Ailesi ve Eserleri", *Müteferrika*, sy. 10, İstanbul 1996, s. 89-102; K. Zakaria, "Pétis de la Croix, François, les Mille et un jours, contes persans", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, sy. 103-104, Aix-en-Provence 1991, s. 282-286; Gr.E, XXVI, 523.

YAHYA ERDEM

PEYÂM

(پیام)

Siyasî ve edebî gazete.

Ali Kemal'in başyazarlığında günlük olarak önce 14 Kasım 1913 – 22 Temmuz 1914 tarihleri arasında 242 sayı çıkmıştır. Müdürü Necip Şakir'dir. Yahya Kemal (Bayatlı) ve Mehmed Rauf gibi imzaların yer aldığı gazetenin kuruluş döneminde yazı heyeti müdürlüğünü Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) yapmıştır. Bu döneminde ilki 18-19 Ocak, ikincisi 25-30 Mart tarihlerinde olmak üzere iki defa kapatma cezası almış, hükümetin dış politikasına yönelik eleştirileri devam edince askerî hükümetin tebliğlerine aykırı yayını sürdürmek suçuyla 22 Temmuz'da kesin olarak kapatılmış, Ali Kemal de yazı yazmaktan men cezasına çarptırılmıştır.

8 Temmuz 1919'da *Sabah* gazetesinde çıkan "Doktor Usher Münakaşaları" başlıklı bir yazıyla gazete yazarlığına geri dönen Ali Kemal (Özsoy, s. 135), 2 Ağustos 1919 tarihinde önceki sayı numaralarını devam ettirerek 1/243. sayısıyla *Peyâm*'ı tekrar çıkarmaya başlar. Gazete bu yeni dönemini 1919 yılı sonuna kadar sürdürdükten sonra (nr. 149/391) içine düştüğü malî sıkıntı yüzünden Mihran Efendi'nin çıkarmakta olduğu *Sabah* gazetesine birleşir (1 Ocak 1920). İki gazetenin önceki sayı numaralarını ayrı ayrı devam ettirdiği (nr. P. 392/S. 10821) *Peyâm-ı Sabah*, Ali Kemal'in başyazarlığında 10 Eylül 1922'ye kadar (nr. P. 1352/S. 11782) yayını sürdürür. Ali Kemal'in ayrılmasından sonra prosedürün tamamlanması için birkaç gün daha aynı isimle çıkıp 16 Eylül 1922'den itibaren *Sabah* adıyla çıkmaya devam eder.

Peyâm-ı Sabah'ın başlığı

Baştan itibaren İttihat ve Terakkî'ye muhalif bir çizgi sürdüren *Peyâm* ikinci döneminde Anadolu'da başlamış olan kurtuluş hareketini benimsememiş, bunu yeni bir İttihatçı hareketi gibi değerlendirip çözümlen silâhla değil siyaset yoluyla olabileceği fikrinin savunuculuğunu yapmıştır. "Cümlelerin Maksudu Bir" (6 Ekim 1919) gibi bazı yazılar dışında millî harekete karşı genelde saldırgan ve baltalayıcı tutumunu elden bırakmayan Ali Kemal son yazılarında hatasını kabul etmiş görünür. İzmir'in kurtuluşundan bir gün sonra yayımladığı son yazısına "Gayeler Bir İdi Birdir" başlığını koyar (gazetenin siyasî tutumu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özsoy, tür.yer.). Ali Kemal'in gazetesine mücadele etmek amacıyla Aka Gündüz tarafından Ankara'da *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* adıyla mizah çeşnisi taşıyan bir gazete çıkarılmış (1920), başlığının altında, "İstanbul'da *Peyâm-ı Sabah* sahtedir, doğru budur" ibaresine yer verilmiştir.

Peyâm ve *Peyâm-ı Sabah*'ta Ali Kemal'den başka Refik Halid (Karay) (26 Kasım 1919'dan başlayarak kendi adıyla, ayrıca "Nakş-i ber-âb" köşe başlığı ile ve Aydede takma adıyla), Cenab Şahabeddin, Abdullah Zühdi, Halid Ziya (Uşaklıgil), Hasan Bedreddin, Zeki Mugâziz, Ferid (Kam), Kemal Midhat, İbnü'l-Muhtar, Mustafa Sabri gibi yazarlar yazı, hikâye ve çevirileriyle yer almıştır. Ayrıca Ali Rızâ ve Mehmet Galib "On Üçüncü Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı", "On Üçüncü Asr-ı Hicrîde Osmanlı Ricâli", Tâhirü'lmevlevî (Tahir Olgun) "Hint Masalları", posta müdürü Mehmed Ali Bey de "İspanya'da Âsâr-ı İslâmiyye" gibi tefrikalarıyla dikkat çekmektedir.

Gazete, 29 Kasım 1913 – 8 Nisan 1920 tarihleri arasında yetmiş yedi sayı yayımlanan, Ali Kemal'in başyazarı olduğu bir edebî ilâve vermiştir. İlâve dönem dönem *Peyâm* "ilâve-i edebîyye", *Peyâm-ı Edebî* ve *Peyâm-ı Sabah Edebî Nüsha* adlarıyla çıkmıştır. 31. sayı gazetenin yayını